

ČESKÁ A SLOVENSKÁ LITERÁRNÍ BALKANISTIKA POSLEDNÍHO DESETILETÍ

Když jsem před osmi lety bilancoval výsledky české a slovenské balkanistiky v oblasti literární historie a literární vědy, mohl jsem uvést, že desetiletí 1974–1984 přineslo u nás především několik velmi užitečných slovníků spisovatelů.

Vydávání tzv. referenčních, informativních příruček encyklopedického charakteru pokračovalo také v námi sledovaném posledním desetiletí. Slovník jihoslovanských dramatiků obsahuje hesla srbských, charvátských, slovinských, makedonských, bosensko–hercegovských a albánských dramatiků a divadelníků z Jugoslávie. Třebaže není úplný, přináší velmi cenné informace jak pro studenty teatrologie a herectví, tak také pro literární historiky a balkanisty vůbec.

Dalším z řady slovníků, na který bych chtěl upozornit, je dvoudílný Slovník světových literárních děl (1988, 1989), jenž obsahuje asi 950 hesel z téměř stovky národních literatur. Autoři interpretují literární dílo jako umělecký útvar a pokoušejí se je zařadit jednak do souvislosti autorovy tvorby, jednak do kontextu národní, případně evropské nebo dokonce světové literatury. Na konci hesla (analyzovaného díla) zájemce najde „výpisky“, soupis českých překladů díla, ve výběru pak inscenace dramatických či zdramatizovaných děl. „Krajně výběrová“ je rovněž informace o studiích a monografiích týkajících se daného díla. Jsou to pro uživatele informace velmi potřebné a cenné. Příručka poskytuje uživateli rovněž bibliografii základních literárně historických prací k dané národní literatuře.

V minulosti vznikly četné pokusy o syntetické zachycení literárního vývoje. Vedle koncepce mechanického řazení jednotlivých souborů národních literatur existuje dnes tzv. koncepce čtenářská, z níž se vychází ve školské, ediční a popularizačorské praxi. Literárněhistorická koncepce světové literatury, jak ji potvrzují nejnovější teoretické práce Dionýze Ďurišina, „zahrnuje všechny literární jevy, které vzájemně souvisejí a jsou literárněhistoricky určitým způsobem souvztažné“.

Těžko posoudíme, z které koncepce při výběru autorů a jejich děl sestavovatelé Slovníku vycházeli. Podle jakých kritérií postupoval sestavovatel např. při zařazení albánského básníka G. Fishty a proč není vedle

něho např. Naim Frashëri, který patří ke skutečným zakladatelským osobnostem albánského národního obrození. Zaráží např. fakt, že z novofečké literatury jsou uvedeni pouze tři autoři, není však mezi nimi nositel Nobelovy ceny za literaturu Odysseas Elytis nebo jeden z nejvýznamnějších básnických tvůrců tohoto století Jannis Ritsos. U jiných uvedených autorů z balkánských literatur (např. u Nikose Kazantzakise nebo Miroslava Krleži) chybí správná charakteristika osobnosti i díla a informace o jejich vztahu k české kultuře. Slovník obsahuje 9 srbských, 6 charvátských, 4 slovinské a 2 makedonské autory, dále 9 bulharských, 6 rumunských, 3 řecké a 2 albánské literární tvůrce. Ze staroslověnského písemnictví tu najdeme výklad o Proglasu a o Životě Konstantinově a Životě Metodějově.

Na zpracování rozsáhlého slovenského kompendia Encyklopédia spisovateľov sveta (1987) se pod vedením Jána Jurička podílel početný tým slovenských i českých literárních historiků. Obsahuje značně promyšleně vybraná a převážně dobře zpracovaná hesla literárních tvůrců balkánských slovanských i neslovanských literatur. Doplnuje tak sérii slovníků spisovatelů, které vycházely především v letech 1978–1985 a o nichž jsme hovořili na předcházejícím sympoziu.

Příspěvky ve sborníku Oktuálne problémy dejín slavistiky (1986) se týkají stavu a perspektiv výzkumu, předkládají výsledky a zkušenosti a rozebírají bibliografický aspekt dějin slavistiky.

Skupina slovenských literárních historiků pod vedením Dionýze Ďurišina už před více než deseti lety vypracovala mezinárodní projekt studia zvláštních meziliterárních společenství a meziliterárního procesu vůbec. Výsledky svého úsilí vydala v pěti samostatných svazcích Osobitné medziliterárne spoločnosti (1987–1993), které představují vrchol českého a slovenského bádání v oblasti literární teorie a metodologie.

V prvním svazku Zvláštních meziliterárních společenství (1987) jsou dvě studie, jež pojednávají o zvláštностech meziliterárního společenství národů tehdejší Jugoslávie v epoše národního obrození a v nejnovějším období.

Druhý svazek (1991) citované edice obsahuje rovněž dvě studie, jež se zabývají balkánskými literaturami. První z nich pojednává „o některých rysech balkánského meziliterárního společenství“, druhá sleduje byzantsko–slovanské kulturní společenství a vztah rumunské literatury k němu.

V dalších třech svazcích impozantní slovenské řady sborníků příspěvků slovenských, českých a zahraničních odborníků jsou zařazeny dvě studie o meziliterárním společenství tzv. turkických národů v kontextu islámské a evropské kultury a dvě studie o byzantsko–slovanském mezili-

terárním a kulturním společenství. Přitom v pořadí pátý svazek, věnovaný XI. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Bratislavě (1993), je věnován zvláštnímu meziliterárnímu společenství slovanských literatur. Určující charakter zde nesporně rozsáhlá studie Dionýze Ďurišina o metodologii zkoumání meziliterárního společenství slovanských literatur. Nejenže poukazuje na „vzájemnou podmíněnost“ mezi národní literaturou a literaturou světovou, nýbrž zároveň stanoví další vývojovou etapu mmeziliterárních společenství, „která tvoří stupeň mezi národní literaturou a vyššími, nadřazenými komplexy– literárními centrismy až světovou literaturou“.

Kromě již citované Ďurišinovy studie obsahuje 5. svazek Zvláštních meziliterárních společenství metodologicky nově pojaté stati slovenských, ruských, českých, chorvatských a makedonských badatelů. Upozornil bych zde zejména na metodologicky přínosnou a materiálově bohatou studii Soni Lesňákové o „významu typologie při výzkumu slovanské meziliterárnosti“, dále na stat' Jána Košky o Svaté Hoře athoské jako o zvláštním meziliterárním společenství a na příspěvek D. Ďurišina o stimulativně fiktivní analogii v meziliterárním společenství slovenské a bulharské literatury.

Impozantní mezinárodní projekt studia zákonitostí meziliterárního procesu, na jehož realizaci se podíleli především slovenští literární historici a teoretici, byl loni završen šestým svazkem, který tvoří monografie D. Ďurišina *Čo je svetová literatúra?* (1993), jež je podle jejího autora „věnována v celosvětových relacích dosud nezpracované problematice“.

Další významnou edici představují pražské *Práce z dějin slavistiky*. Od roku 1967 do roku 1993 již vyšlo celkem 16 svazků. Kromě X. svazku, který vyšel v roce 1985 a jež obsahuje příspěvky o českých, slovenských a slovanských mluvnicích, jsou další tři svazky obsahově výrazně „slavistické“ nebo přesněji „balkanistické“. Obsahují příspěvky o slavistickém odkazu F. L. čelakovského, o česko–bulharských literárních, jazykových a kulturních stycích od dob obrození po dobu nedávno minulou.

Ať přímo nebo nepřímě se k nim řadí v Bulharsku vydaná práce pražských slavistů Zdeňka Urbana a Luboše Řeháčka *Praga i bǎlgarskata filologija* (1992). V recenzi jsem vyslovil výtku, že autoři nepojali svou práci šířeji. Takto totiž nutně vzniká u bulharského čtenáře dojem, že se u nás bulharistika pěstuje jenom v Praze.

Pět literárněvědných příspěvků obsahuje 3. svazek naší edice *Studia balkanica Bohemoslovaca* (1987), jež se týkají česko–slovenských styků, typologických zvláštností tzv. moderny v literatuře jihoslovanských národů,

překládání z jihoslovanských literatur na počátku století, rumunské science fiction a činnosti dvojdomého režiséra Branka Gavelly.

O tom, jak se rok od roku bohužel stále více ztenčuje i beztak malý počet českých literárněvědných balkanistů, svědčí mj. také účast na VI. mezinárodním balkanologickém sjezdu v Sofii roku 1989 i sborník příspěvků, který k němu vydal tehdejší Ústav československých a světových dějin ČSAV. Obsahuje totiž pouze jediný literárněvědný příspěvek. I ten je nesprávně přiřazen k čtyřem jazykovědným statím.

Osmý svazek neperiodicky vydávaného sborníku *Les Études balkaniques Tchecoslovaques* (1990) obsahuje česky i cizojazyčně psané historicko-teatrologické, literárně historické, etnograficko-folkloristické, historické a jazykové studie. Vzhledem k rozsahu však bohužel nemůže v úplnosti reprezentovat stav balkanistického bádání u nás, jak by si to tato disciplína nepochybně zasloužila.

Ve sborníku *Polonica* (1990) nacházíme tři příspěvky, které se buď okrajově nebo zcela týkají literární balkanistiky. Je to pojednání Jarmila Pelikána o Mickewiczovi a počátcích slavistické výuky, Kudělkův příspěvek o Mickiewiczovi v literatuře jihoslovanských národů a stat' Ivana Dorovského o slovanské diaspoře a dvojdomosti tvůrců.

Stému výročí narození zakladatelské osobnosti brněnské srovnávací slavistiky Franka Wollmana byla věnována mezinárodní konference, jejíž výsledky vyšly nedávno ve II. svazku sborníku *Litteraria humanitas* (1993). Obsahuje četné studie, které charakterizují proměny ve výzkumu literárních směrů a žánrů ve srovnávacím aspektu. Vedle stati S. Wollmana o historické poetice literárních žánrů ve slovanských literaturách je tu Ďurišinův výklad o literárním žánru z hlediska meziliterárnosti, zatímco V. Kříž se zaměřil ve svém příspěvku na funkci ohlasu v české a bulharské literatuře minulého století a I. Dorovský podrobil důkladné analýze tzv. glembayovský cyklus Miroslava Krleži.

Příspěvky z konference o česko-bulharských kulturních stycích obsahuje rovněž sborník *Československo-bulharské kulturní vztahy* (1990), jenž vyšel jako první a poslední svazek prací brněnského Ústavu slavistiky, který se po dvou letech rozpadl. V 36 studiích českých a bulharských odborníků je mj. zhodnocena intenzita vzájemných styků a vztahů v oblasti studia dějin, jazyka, literatury, národopisu a folklóru. Kromě dvou hodnotících studií o dosavadních výsledcích a „aktuálních úkolech“ jsou cenná mj. pojednání o zastoupení české literatury v bulharské literární historiografii a naopak bulharského písemnictví v českých odborných slovnících, o periodizaci a pronikání bulharské dramatické tvorby na naše jeviště aj.

Do našeho minulého přehledu jsme neuvedli Koškův soubor studií o bulharsko–slovenských literárních vztazích v letech 1826 až 1918 (1985), v němž v nejednom ohledu navazuje na svou monografii Slovenské literárne pohľady na bulharský juh (1978).

Košková práce danou problematiku teoreticky dále rozpracovává, usoustavňuje, zdůrazňuje její hlavní momenty. Třebaže vyvolala některé zásadnější námítky odborné kritiky, podněcuje k dalšímu výzkumu vztahu slovenské literatury, kultury i lingvistiky k Bulharsku.

Nejedno „nové čtení“ a „doplnění“ již známých dokladů i názorů přináší porůznu časopisecky uveřejněné stati M. Kvapila, které pak pojal do své práce Pokrokové tradice česko–jugoslávských literárních vztahů (1988). Poukázal v nich mj. na Šafaříkův podíl při formování Gajových názorů a koncepcí, upozornil na zájem F. L. Čelakovského o slovenské lidové písně, analyzoval Jagičův „vpravdě průkopnický“ přehled dějin srbské a charvátské literatury v Riegrově Slovníku naučném a sledoval působení českého prostředí a české literatury na charvátskou modernu.

Zvláštní pozornost si zaslouží sborníky československých přednášek pro X. mezinárodní slavistický sjezd v Sofii (1988) a českých a slovenských přednášek pro XI. sjezd slavistů v Bratislavě (1993). Obsahují převážně příspěvky obecně slavistického srovnávacího zaměření, v nichž jsou okrajově zmíněny také balkánské slovanské literatury. Pouze některé z nich pojednávají o konkrétních otázkách, autorech, dějinných úsecích a dílech z dějin balkánských literatur. A jen ojediněle se dotýkají obecnějších otázek balkánského literárního procesu.

Vzhledem k omezenému rozsahu tohoto přehledu se mohou zmínit stručně pouze o některých podle mého názoru nejzávažnějších knižních a časopiseckých pracích, jež se týkají dějin a teorie literatur balkánských národů. Bude to pohled subjektivní, možná namnoze náhodný a nesystematický.

Za závažnou považuji práci D. Ďurišina o dějinách literární komparistiky v zemích střední, jihovýchodní a východní Evropy (1986) i jeho Systematiku meziliterárního procesu (1988). Jsou v ní shrnuty výsledky dosavadní tradiční literární komparistiky a zároveň je zformulována nová teorie a nová klasifikace výchozích principů sledování národních literárních procesů.

Sborník Slavica v české a slovenské literatuře (1986) ukazuje mj. diferenciaci badatelských typů a generační rozvrstvení. Kromě široce slavisticky pojatých studií obsahuje také práce vysloveně literárně balkanistické, např. o ohlasu Krležova díla u nás nebo o společenství slovenské a bulharské literatury a některé další.

Z přesvědčení, „že je na čase mluvit o české škole literární komparatistiky“ patrně vycházel Sl. Wollman ve svých dvou těsně po sobě vydaných pracích *Porovnávací metoda v literární vědě* (1988) a *Česká škola literární komparatistiky* (1989). V obou pracích se přirozeně píše přímo nebo v širších souvislostech také o literární balkanistice. Wollman je si vědom, že se přes určité společné rysy projevují v literární srovnávací vědě „četné rozmanité směry, školy a skupiny“, které se od sebe liší mj. úhlem pohledu, domácími tradicemi, tematickou orientací, konkrétními postupy a pracovními hypotézami, „které se druhdy představují také jako ucelené teorie výkladu obecného literárního vývoje“ (str.8–9).

O první monografii o Rajku Žinzifovovi, kterou vydal I. Dorovský (1988), odborná kritika mj. napsala, že problematika dvojdomosti nebo mnohodomosti, kterou v ní nastolil, není náhodná, že je to práce „dobově nesporně podnětná“, která zařadila R. Žinzifova do „vývojového proudu bulharsko–makedonských dějin literatury“ z hlediska balkánského i středoevropského kontextu.

Teprve podtitul souboru II studií *Pragensia serbo–croatica* (1991), jejichž autorem je M. Kvapil, nám napoví, že jde o „recepti srbské a charvátské literatury v české slavistice“. Mnohé z nich vyšly předtím časopi-secky.

Kniha o balkánském literárním procesu v 19. a 20. století (1992) obsahuje II studií, v nichž jejich autor I. Dorovský mj. píše o soluňských bratřích a jejich žácích v české a slovenské literatuře, o historii myšlenky balkánské federace, o otázkách osvícenství v balkánských literaturách, o slovansko–řeckých literárních stycích i o recepti jihoslovanské dramatické tvorby a Lalićova literárního díla u nás.

Materiálově bohatě doložený a jasný výklad přináší srovnávací monografie Zl. Klátika *Slovenská a jihoslovanská literatúra* (1987). Za cenné považují zejména tři studie o slovensko–jihoslovanských vztazích jako typu meziliterárního historismu, o literárněhistorické anticipaci meziliterárního společenství v Šafaříkové díle a o diachronickém průřezu integračně diferenciacního procesu jihoslovanského zvláštního meziliterárního společenství. K slovenským vydavatelským aktivům připočítáme ještě rozsahem skromné Kapitoly z dejin bulharského divadla a drámy (1990) Gabriely Lejnorovičové.

Již před více než šedesáti lety dospěl slavista M. Weingart k názoru, že není možné úplné pochopení středověkého vývoje jižních a východních Slovanů bez znalosti byzantského světa a byzantsko–slovanských vztahů. Přesvědčuje nás tom ostatně mj. důkladná syntetická monografie Růženy Dostálové o byzantské vzdělanosti (1990), v níž stručně pojednala

rovněž o všestranném díle a činnosti soluňských bratří Konstantina a Metoděje.

Na závěr si dovoluji uvést ještě dvě práce I. Dorovského. První z nich je kniha *Balkánské meziliterární společenství* (1993), která „poučívá o balkánském regionu jako o specifickém celku, v němž se vyskytují konvergentní i divergentní tendence“. Teoreticky vychází autor z podnětů a postulatů D. Ďurišiny o tzv. zvláštních meziliterárních společenstvích. V rozsahem nevelké publikaci s titulem *Dramatik Miroslava Krleža* (1993) se též autor soustředil na to, aby přiblížil největšího chorvátského tvůrce našeho století českému čtenáři především jako autora dramatických textů, které ovlivnily a ovlivňují jihoslovanský literární vývoj.

Personální bibliografie prací Franka Wollmana, kterou zpracovala Jana Purketová (1992) a opatřila úvodní hodnotící studií dnes již zesnulého J. Krystýnka, ukazuje na rozsah a tematickou mnohotvárnost díla tohoto našeho slavisty světového významu.

Náš přehled literárněvědné balkanistiky za poslední desetiletí si nečiní nárok na úplnost. Upozornil pouze na tematickou různorodost a obsahovou pestrost balkánské literární problematiky, jak ji ve svých dílčích studiích i syntetických pracích zpracovali čeští a slovenští literární balkanisté a slavisté. Výsledky svého bádání uveřejnili mj. také ve fakultních sbornících, které bohužel pro nedostatek místa nemohu podrobněji sledovat, dále v odborném i denním tisku u nás i v zahraničí.

P o z n á m k a: Podrobnější údaje o rozebíraných i dalších dílech najdou zájemci v Bibliografii čs. balkanistiky za léta 1983–1987, Brno 1990, a za léta 1987–1990, Brno 1992.

**ЧЕШСКА И СЛОВАЦКАЯ ЛИТЕРАТУРНАЯ
БАЛКАНИСТИКА
(1983–1993)**

Автор дает обзор изданных специальных книг. Он прежде всего обращает внимание на энциклопедии и лексиконы, далее на важнейшие сборники содержащие материал к данной теме. Особое внимание уделяет автор новейшим результатам словацкой школы сравнительного изучения литератур, изданным в 6 томах сборника Особые межлитературные общности, пражским сборникам Труды по истории славистики. Он указывает на некоторые важнейшие монографии чешских и словацких славистов и балканистов, вышедшие в последнем десятилетии.